

روشهای مسئله‌یابی در پژوهش

تبیین مسئله

بی‌تردید اولین مرحله از پژوهش که نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت تحقیق دارد مسئله‌یابی است. مسئله‌یابی عبارت است از وصول محقق به یک چالش عمیق که از مطالعات و اطلاعات او ناشی می‌شود. با وجود اینکه این مرحله باید توسط خود محقق انجام شود، اما بسیاری از محققان به‌ویژه آنهایی که سابقه زیادی در این عرصه ندارد به علت ندانستن روشهای مسئله‌یابی با آسیبهای متعددی رو به رو می‌شوند و اغلب یا فرصت خود را هدر می‌دهند یا بدون درگیری ذهنی با یک مسئله سطحی، تحقیق خود را پیش می‌برند. این امر به معنای از دست دادن بهترین فرصت برای یک پژوهشگر است و با اصل تولید علم ناسازگار است. از این رو، تحقیق حاضر عهده‌دار پاسخگویی به این سؤال است که: روشهای مسئله‌یابی در پژوهش چیست؟

اهمیت بحث

از آنجا که پژوهشگر باید به مسئله مورد علاقه خود پردازد تا زحمات و تلاشهای او معنا پیدا کند و زمینه خلاقیت و پختگی محصول تحقیق فراهم گردد بسیار مهم است که با تسلط بر روشهای مسئله‌یابی به دست و ذهن خودش با مسئله مواجه شود. در این صورت، مسئله را مانند نوزادی پاره تن خود می‌شمارد و برای حل آن به اصطلاح سنگ تمام می‌گذارد.

پیشینه

الف) پیشینه پیدایشی

هر چند که ایجاد سؤال و ابهام در ذهن بشر به علت فطری بودن این حالت، چه بسا تا زمان اولین انسانهای روی زمین امتداد یابد اما به صورت رسمی، زمانی که مراکز علمی و پژوهشی با تأسیس حوزه و دانشگاه، پدیده تحقیق را جدی گرفتند این مسئله برای آنها مطرح شده است که دانش‌پژوهان و محققان را چگونه نسبت به مسئله هدایت کنند.

ب) پیشینه پژوهشی

تقریباً در تمام کتابهای روش تحقیق کما بیش به راههای برای رسیدن به مسئله پرداخته شده است؛ به طور مشخص می‌توان به کتابهایی روش تحقیق از ریمون کیوی، احد فرامرز قراملکی، حافظ نیا، پاکتچی، حیدری فر

و ... اشاره کرد. این منابع، هیچ‌گاه در صدد نبودند که راههای مبسوطی را مطرح کنند و در صدد دسته‌بندی خاصی هم برنیامدند. این پژوهش سعی دارد ضمن بسط این روشها، به چند طبقه‌بندی منطقی هم در این زمینه برسد تا هم به تدریسهای تفکرمحور و پژوهش‌محور کمک کند و هم به استادان روش تحقیق برای تدریس این مرحله یاری رساند.

روش

در پاسخ به سؤالات تحقیق، از چند روش استفاده کردیم. در قسمتهایی از بحث که لازم است به تحلیل ماهیت مجهول و معلوم و رابطه بین آنها برای کشف برخی از روشها بپردازیم از روش عقلی و فلسفی استفاده کردیم که از طریق ملازمه پیش و برهان‌انی و لمی پیش رفتیم. در بخشهایی دیگری از این تحقیق بر تجربه اقدام‌پژوهی اکتفا کردیم که نگارنده در کارگاههای آموزشی که در سطح طلاب و استادان و معاونان پژوهش در حوزه‌های کشور داشته است به صورت تدریجی و از طریق مواجهه با مخاطبان به این تجارب دست یافته است. همچنین در برخی از روشها نیز از اسناد و مدارک و منابعی که اهل فن و متخصصان برای این موضوع نوشته‌اند بهره بردیم.

در این پژوهش، بعد از معرفی اصطلاحاتی مانند مسئله، مشکل، موضوع و مسئله‌یابی تلاش می‌کنیم راهکارهای مسئله‌یابی را در چند دسته مقوله‌بندی و تبیین کنیم.

مفهوم مسئله

اغلب، ماهیت مسئله را نمی‌دانند و فکر می‌کنند هر مجهول و سؤالی یک مسئله است. یک مسئله توده‌ای فشرده از سؤالات بی‌جواب و مرتبط با هم، است که دانش‌ها و مهارت‌های فعلی شخص برای حل آن کافی نیست^۱ و بی‌کفایتی معلومات موجود ما برای پاسخ به آن ثابت شده است. معمولاً مسئله‌ها با توجه به واقعیت‌های موجود در یک زمینه خاص بروز می‌کنند و از یک خلأ معرفتی حکایت می‌کنند، یا ناشی از یک احساس ناسازگاری بین دانسته‌ها در ذهن محقق به وجود می‌آورند. اگر شکاف بین وضع موجود و وضع مطلوب زیاد باشد مسئله ایجاد می‌شود. ارسطو گفته بود که فلسفه باحیرت شروع می‌گردد؛ به نظر می‌رسد که یک پژوهش

^۱ - ر.ک. سیف، علی اکبر، روان‌شناسی پرورشی نوین: روانشناسی یادگیری و آموزش (ویرایش ششم)، دوران، تهران، ۱۳۸۸، ص ۳۷۲.

خوب نیز با حیرت آغاز می‌گردد و این حالت روانی ممکن است در قالب یک سؤال عمیق رخ بنماید. انسان ممکن است سؤال‌های زیادی در ذهن داشته باشد؛ اما همه آنها به پژوهش منجر نمی‌شوند. مسئله چه بسا در ابتدا، یک مشکل (difficult) باشد؛ مثلاً وقتی خودروی شما در جاده خاموش می‌شود و شما اصلاً علت را تشخیص نمی‌دهید این یک مشکل است؛ اما اگر بعد از مقداری بررسی، تشخیص دادید که بنزین تمام کردید و می‌بینید که با پمپ بنزین چند کیلومتر فاصله دارید مشکل شما تبدیل به «مسئله» شده است. مسئله‌ها ممکن است مفهومی باشند؛ مثلاً مرز دقیق مفهومی میان حسد و غبطه، دروغ و توریه، بیع و ربا و مانند آن. گاهی نیز ممکن است یک مسئله اجتماعی باشد. محقق فضیلت‌مدار و ارزشگرا وقتی که در جامعه دینی خود با پدیده بدحجابی مواجه می‌شود، شاید در ذهن خود برای حل این معضل، تصمیم بگیرد پژوهشهایی انجام دهد.

هر مسئله می‌تواند به سؤال‌های متعددی تجزیه شود. مسئله چیزی است که از دانسته‌ها و اطلاعات ما ناشی می‌شود و پاسخ آن به هیچ عنوان با صراحت و به صورت آشکار در بیرون وجود ندارد. برای رسیدن به پاسخ مسئله، باید پژوهش کرد؛ مثلاً: چرا تمام توصیه‌های اکید یک ولی امر در جوامع اسلامی رعایت نمی‌شود؟ تمام پرسش‌های ما از حیث اینکه جواب آنها موجود است یا نه، به آموزشی و پژوهشی تقسیم می‌شوند. اولی آموزش لازم دارد و دومی پژوهش می‌طلبد. پرسش پژوهشی معمولاً به چند سؤال ریزتر قابل تحلیل است و معمولاً در پاسخ‌گیری یا نیافتن پاسخ، سرنوشت یکسانی دارند. اینکه مسئله را به یک سؤال پژوهشی فرو بکاهیم و آن را یک سؤال پژوهشی بنامیم، قدری با مسامحه همراه است؛ زیرا مسئله حاصل از ترکیب چند معلوم است که به یک مجهول ختم شده و به صورت یک سؤال مهم ابراز شده است. آن سؤال جزء اصلی ساختار مسئله است و از باب نامیدن کل به اسم جزء مهم، می‌توان گاهی سؤال اصلی را به کار برد و منظور همان مسئله باشد. مسئله، در صورت تجزیه، به چند سؤال بی‌جواب و در هم تنیده در می‌آید. پاسخ به سؤال آموزشی، یک فرایند آموزشی و یادگیری لازم دارد؛ در حالی که پاسخ به مسئله یا سؤال پژوهشی یک فرایند پژوهشی می‌طلبد. مسئله در محاصره دو دسته اطلاعات است. ابتدا اطلاعات و واقعیت‌هایی داریم و از دل آنها مسئله برای ما پیدا می‌شود و از سوی دیگر باید با تمرکز بر مسئله به اطلاعات جدیدی دست پیدا کنیم تا بتوانیم به حل آن نایل شویم. منظور کارشناسان همین است وقتی که می‌گویند: «مسئله، محفوف به دو گونه

مطالعه نظام‌مند پیشین و پسین است.^۲ بسیاری از آنچه که برخی از دانش‌پژوهان به عنوان مسئله پژوهشی پیشنهاد می‌کنند، در واقع یک مجهول آموزشی شخصی برای خود آنهاست. مسئله در هر علم و اساساً پژوهش یک هویت جمعی دارد که باید رعایت شود و باید در تاریخ آن علم مجهول باشد، نه برای شخص محقق.

مفهوم مشکل

.....

.....

.....

نتیجه بحث

حاصل بحث این شد که دهها روش برای رسیدن به مسئله وجود دارد که بر حسب ویژگیهای محققان متفاوت است. بیشترین نقش را در رسیدن به مسئله‌های خوب باید نظام آموزشی و استادان و مربیان ایفا کنند. مقاطع آموزشی اگر فرصت‌سوزی کنند و موقعیت را برای مهارت و ممارست در انواع اندیشه ایجاد نکنند عوامل زمینه‌ساز برای مسئله‌یابی و درگیری ذهنی فراگیران فراهم نخواهد شد و آنها به افرادی مقلد و غیرمولد در امور فردی و اجتماعی تبدیل می‌شوند. همچنین سهم شیوه‌های مطالعه و سبک برخورد با محتوای کتاب بخش اعظمی از شرایط را برای رسیدن به مسئله خوب فراهم می‌کند. آسیب‌شناسی شیوه‌های مطالعاتی و آموزش تفکر انتقادی و خلاق نیز از همان وظایف نظام آموزشی و اهل تدریس است....

منابع

۱. طرقي، مجيد، درسنامه روش تحقيق: قم، انتشارات هاجر، ۱۳۸۴.
 ۲. واسطی، عبدالحمید، راهنمای تحقیق بر اساس نگرش اسلام به علم و هستی، دارالعلم، چاپ اول، قم، ۱۳۸۱.
 ۳. سیف، علی اکبر، روان‌شناسی پرورشی نوین: روانشناسی یادگیری و آموزش (ویرایش ششم)، دوران، تهران، ۱۳۸۸.
 ۴. فرامرز قراملکی، احد، اصول و فنون پژوهش، معاونت پژوهش، قم، ۱۳۷۸
- ارائه دهنده: حسن اسلام‌پور از گروه معارف دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه السلام.

^۲ - فرامرز قراملکی، احد، اصول و فنون پژوهش، ص ۷۱.